

بررسی بهره‌وری صادرات و تخصصی شدن تجارت محصولات کشاورزی در کشورهای عضو اگو

هیمین نادر، ماشاءالله سالارپور و محمد علی روشن¹

تاریخ پذیرش: 1391/5/5

تاریخ دریافت: 1389/12/25

چکیده

در این مطالعه، با توجه به نقش مهم سازمان همکاری ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک کشورهای عضو آن، به بررسی وضعیت تجاری برخی کشورهای عضو این سازمان که برتری بی‌ویدی دارند، پرداخته شده است. برای این منظور از شاخص‌های درون تخصصی تجارت، ناهم‌خوانی تجاری و تمرکز صادرات برای محصولات منتخب کشاورزی‌های تابلویی برای کشورها بررسی شد. نتایج حاکی از این بود که کشور ایران با وجود این که در رابطه با شاخص درون تخصص وضعیت مناسبی در منطقه دارد، بهره‌وری صادرات محصولات کشاورزی آن پایین است. آزادسازی اقتصادی مؤثرترین عامل بی‌عوامل بی‌

(JEL): F1-F13-F19

های کلیدی: بهره‌وری صادرات، شاخص تخصص تجاری، سازمان همکاری

تابلویی

ی کارشناسی ارشد، استادیار و دانشجوی کارشناسی ارشد اقتصاد کشاورزی دانشگاه زابل

Email:heminheja@gmail.com

تجارت بین‌الملل در رسیدن به بهره‌وری نقش بسیار مهمی بازی می‌کند. گرایشی آن کلید رشد اقتصاد هر کشور است (سوو و همکاران، 2008). از سوی دیگر، پدیده‌ی نوظهور جهانی شدن اقتصاد و از میان رفتن مرزهای تجاری کشورها به سرعت در حال شکل‌گیری است، و کشورها در آینده‌ی نه‌چندان دور به سختی هند بود که خود را از این جریان کنار بکشند و تنها در حاشیه، نظاره تجاری میان کشورهای دیگر باشند. بنابراین انتظار می‌رود ایران نیز به شیوه‌ی خود را با تحولات تجارت در دنیا هم‌آهنگ نماید و در اندیشه جهانی، تقویت و گسترش کار یی باشد (صباغ کرمانی و حسینی، 1380). کشاورزی در ایران 23% تولید ملی، 23% میانگین کل، 75% نیازهای غذایی و 20% غیرنفتی کشور را (هژیرکیانی و 1380). مشکلات ناشی از اقتصاد تک‌ولی و اتکای بیش از حد به درآمدهای نفتی باعث شده است تا اقتصاد کشور به شدت تحت تأثیر عوامل خارجی از جمله نوسان گیرد. با توجه به نقش و اهمیتی که صادرات می‌نماید، گسترش و توسعه‌ی صادرات غیرنفتی به‌ویژه ولات کشاورزی، اهمیت خاصی دارد. کشاورزی کشور ما، در سال 84 85 86 ترتیب 19 20 21% کل صادرات غیرنفتی کشور بوده یی که در سال 1386 2/3 میلیارد دلار کالای کشاورزی صادر شده است (تجارت ایران، 1387). بنابراین می‌توان گفت که نوسان‌های صادرات غیرنفتی متأثر از تغییر و تحولات مربوط به صادرات محصولات کشاورزی بوده است (هژیرکیانی و بیگ‌اقبال، 1379). بخش کشاورزی یکی از مهم اقتصادی است و بررسی ارتباط میان صادرات و رشد در این بخش، اهمیت فراوانی دارد (خلیلیان و حفار اردستانی، 1379). چونین، بررسی تغییرات بهره‌مدوام این بخش مهم اقتصادی، در تشخیص رقابت مزیت نسبی، اهمیت زیادی دارد (

و ریتش، 2009). اعتقاد عمومی بر آن است که تجارت بین
طور خاص در افزایش رشد اقتصادی وری نقش مؤثری بازی می‌کند (ریتش 2009، بهاگواتی 1988، کالدر 1970، بکرمن 1962).
گسترش بازارهای بین‌المللی و کمک به بهره‌وری صادرات، حمایت ویژه‌ی از
کارهای وابسته به رشد صادرات انجام می‌(چاندان و ریتش، 2009).
تجارت، به دلیل دسترسی تولیدکنندگان به انواع مختلف کالاهای وارداتی، افزایش در انتخاب
تولید کالای مختلف، کاهش هزینه‌های نوآوری و در نتیجه تولید هر چه بیش‌تر کالای جدید،
(الکساندر و آملیا 2008، یز و رومر 1991، 1987).

علاوه، الگوهای تخصیص در صادرات و افزایش هرچه بیش
صادرات، نقش بسیار مهمی در بهره‌وری و رشد اقتصادی هر کشور دارد (الکساندر و آملیا،
2008 و آملیا، 2008). تحقیقات مختلف نشان می‌دهد که دانش تخصیصی می
کالاهایی که یک کشور تولید و صادر می‌کند تأثیر بگذارد، و در برابر منجر به رشد اقتصاد شود
(الکساندر و آملیا 2008) (هاسمن و همکاران، 2007 و رودریک، 2006). به عبارت دیگر،
الگوهای تخصیصی تجارت و صادرات می‌تواند نقش پراهمیتی در سرعت رشد و توسعه
صاد هر کشور داشته باشد.

همکاری¹ ترین همکاری خاورمیانه
(افشاری و فرجی، 1387). این سازمان به عنوان یکی از هم‌پیوندی‌های اقتصادی متشکل
از ده کشور در حال (ایران، ترکیه، پاکستان، آذربایجان، یزستان، تاجیکستان،
ترکمنستان (ازبکستان) یی با اهمیت ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک، از
آغاز تاسیس همواره مورد توجه و علاقه طاعات گران و تحلیل‌گران سیاسی و اقتصادی بوده
(شهابی و شیخ‌الاسلامی، 1386). این سازمان طبق اساس

¹ Economic Cooperation Organization (ECO)

برای بهبود شرایط توسعه اقتصادی پایدار کشورهای عضو حذف تدریجی موانع تجاری در این منطقه . افزون بر آن، این سازمان یی و نیز آمیختن تجارت کشورهای منطقه با تجارت جهانی می (کولایی و مؤدب، 1386). بنابراین، برنامه‌های کاری این سازمان و تلاش کشورهای عضو، علاوه بر بهبود شرایط اقتصاد درونی هر کشور، بر تجارت بین نیز اثرگذار خواهد بود.

در موضوع تجارت محصولات کشاورزی و بررسی بهره‌وری صادرات، مطالعات زیادی . پورعبادالهان کویچ و همکاران (1389) گرایبی در تجارت وری صادرات را در کشورهای عضو اوپک با تاکید بر جایگاه ایران، بررسی کردند. با بررسی شاخص‌های مختلفی همچون ناهم‌خوانی تجاری، تمرکز صادرات و تخصص صنعتی، در 2006-1995، نشان دادند که این شاخص‌ها دربرگیرنده های ضمنی بهره . نتایج حاصل از محاسبه و تحلیل شاخص داد که با وجود حرکت کشورهای عضو اوپک به سوی همگرایی با تجارت جهانی و تعدیل راستای الگوی تجارت جهانی، تمرکز این کشورها بیش های کالایی دارای بهره‌وری کم بوده است. فلاحتی و سلیمانی (1389) یی شاخص تجارت درون صنعتی در کشورهای عضو سازمان همکاری (اکو) کشور صنعتی اروپایی را بررسی کردند. نتایج مطالعه آنان نشان داد که سطوح این شاخص اکو نسبت به کشورهای صنعتی بسیار پایین است؛ چیزی که حاکی از تخصص پایین این کشورها در تولید کالاها و خدمات است. نتایج این تحقیق آنان تمامی فرضیه مربوط به تعیین‌کننده‌های تجارت درون صنعتی مطالعات قبلی را نیز تایید می‌کند. فرجی (1387) یی ضمن تاکید بر نقش مهم سازمان همکاری اقتصادی در خاورمیانه، با استفاده از روش کم‌ترین مربعات معمولی به مطالعه‌ی نقش تجارت خارجی کشورهای عضو اکو بر هم‌بستگی ادوار تجاری در 2006-1993 . نتایج نشان

داد که تجارت در ایجاد هم‌پستگی ادوار تجاری اعضای اکو نقش مثبتی داشته است. (1384) الگوی رشد بخش کشاورزی را با تاکید بر نقش صادرات بررسی کرد. او نتیجه گرفت که از یک سو رشد بخش کشاورزی عمدتاً وابسته به بازار داخلی است، و از سوی دیگر، آن قسمت از رشد بخش کشاورزی که متکی به صادرات است، متأثر از صنایع غذایی و نساجی است. احمدیان (1383) امکان تجارت محصولات کشاورزی را در میان اعضای اکو بررسی کرد. بر اساس این بررسی، اقلام وارداتی بیش از 90% اعضای اکو شامل کالاهایی نظیر گندم، ذرت، شکرخام، روغن آفتاب‌گردان و روغن سویا است، بنابراین سازمان اکو در تجارت محصولات کشاورزی با کسری بودجه مواجه است، زیرا نسبت تعداد محصولات کشاورزی وارداتی به صادراتی آن 2 . معززی و همکاران (1386) کوتاه مدت و بلند مدت رشد صادرات محصولات کشاورزی بر رشد صادرات صنعتی و رشد اقتصادی در ایران را مطالعه کردند. نتایج مطالعه نشان داد که اثر رشد صادرات محصولات کشاورزی بر رشد GDP، چه در کوتاه مدت و چه در بلند مدت منفی است. و محسنی (1383) تاثیرات تجارت خارجی را بر بهره‌وری در اقتصاد ایران با استفاده از 9 زیربخش صنعتی در دوره 1360-1379 بررسی کردند. نتیجه گرفتند که تاثیرات صادرات بر سطح بهره‌وری قوی و معنی‌دار است، اما تاثیر آن بر نرخ رشد وری معنی‌دار نیست. (1383) بررسی اثر بهره‌وری کل عوامل بر قدرت‌پذیری در اقتصاد ایران 1338-1382 . ایچ تحقیق بازگو کننده‌ی این است که 1) شاخص قیمت‌های نسبی (نسبت شاخص قیمت کالاهای وارداتی به قیمت کالاهای تولید داخلی) وری کل عوامل تاثیر منفی و قابل توجهی بر تقاضای واردات کالا و تولید ناخالص داخلی بدون نفت و درآمدهای نفتی اثر مثبتی بر تقاضای واردات کالا دارد (2) وری کل عوامل، بهبود نرخ واقعی ارز و سطح واردات جهانی تاثیر مثبتی بر صادرات غیرنفتی کالا دارد. در این مقاله آثار تکانه‌های مختلف اقتصادی بر تقاضای واردات کالا و صادرات غیرنفتی در طول زمان و اندازه تغییرات متغیرهای موثر بر تقاضای واردات کالا و

صادرات غیرنفتی، با روش تجزیه پراش خطای پیش‌بینی بررسی شد.

راسخی (1381) شاخص تجارت درون صنعتی (به دو شکل متقابل و مستقل) کارخانه‌یی ایران را در دوره 1994-1998 برآورد کردند. آنان نتیجه گرفتند مقدار این شاخص در ایران بسیار کم ر از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه به ویژه کشورهای شرق و جنوب شرق آسیا است، و با توجه به جدید بودن بحث تجارت درون ویژه کشور ایران، این دانشگاهی چونین سیاست آینده کاملاً می . خلیلیان و حفار اردستانی (1379) به بررسی صادرات کالاهای کشاورزی و رشد بخش کشاورزی در ایران (1375-1357) . آنها تاثیر شاخص صادرات کشاورزی بر شاخص ارزش افزوده این بخش را مثبت نتیجه گیری کردند و ضریب این تأثیر را 0/064 میلیارد ریال برآورد کردند. است که یک میلیارد ریال افزایش صادرات کشاورزی، ارزش افزوده در این بخش را 0/064 میلیارد ریال افزایش می .

سو و همکاران (2009) یک تجزیه و تحلیل تجربی برای صنایع کشور کره انجام دادند. ایشان در تحقیق خود از داده‌های پانل 1335 شرکت صنعتی برای هشت صنعت، در 2003 - 1997 استفاده کردند و نشان دادند که به جز یک صنعت، بهره‌وری بالا تاثیری از هزینه‌های بالا و تجارب صادراتی گذشته بر صادرات کنونی و متقابلاً شرکت از عوامل تاثیرگذار معرفی شدند. آملیا سانتوس (2008) گرایبی در چین، برزیل، هند و آفریقای جنوبی را با استفاده از شاخص تجاری بررسی کرد. او نتیجه گرفت که عواملی مانند درآمد واقعی و سرمایه انسانی تاثیر گرایبی کشورها به . چونین نشان داد که بهره

گرایبی کشورها به یک

. الساندر و آملیا (2008) وری صادرات، رشد مالی و اقتصادی را در کشورهای هند، چین و برزیل بررسی کردند. ایشان نتیجه گرفتند که درآمد سرانه و سرمایه‌گذاری معمولاً تاثیر

مثبتی بر بهره‌وری صادرات می‌باشد. چونین اظهار داشتند که به جز کشور برزیل وری صادرات نقش مثبتی بر روی رشد دارد، اما بر گسترش بخش مالی در کشور هند تاثیر نگذاشته است. چاندان و ریتش (2008) یی ارتباط میان رشد صادرات و وری را در صنعت هند بررسی کردند. ایشان نتیجه گرفتند صادرات محصولات متنوع به خارج از کشور در رشد بهره‌وری بسیار موثر است، و اشاره کردند که نتایجشان تاثیرات بسیار منطقی بر مسیر سیاست . جان لویگر (2007) گفته است که شکاف وری میان صادرکنندگان و رقیبان داخلی در طول زمان رو به افزایش است. ی وی ثابت ماندن در یک سطح از صنعت و قوی‌تر کردن کنترل و هدایت آن، مانند مالکیت خصوصی، در بالا بردن بهره سو با افزایش (2004) .

کوچک¹ با آزمون علیت در کشور نروژ بررسی کرد. در این مطالعه که با استفاده از داده سری زمانی 1968-1992 نیروی کار حساس‌ترین نهاده در قیمت‌گذاری کالاهای صادراتی و حجم صادرات شناخته شد. میگل و همکاران (2002) کار ناعاملی، بهره‌وری و بازارهای صادرات را در کشور اسپانیا بررسی کردند. نتایج ایشان نشان داد که به طور واضحی بهره‌وری در سطوح بالاتر برای صادرات صنعت بیش واردات و یا صادر نکردن محصولات صنعتی امکان‌پذیرتر است. فرانینو و گوتیرس (1997) نقش گوناگونی صادراتی در رشد درآمدهای صادراتی و در برابر رشد اقتصادی را در کشور شیلی بررسی کردند. آنان با تاکید بر این که سیاست‌های گوناگونی صادرات در شیلی در شرایطی اجرا شده است که متغیرهای کلان اقتصادی وضعیت مناسبی نداشته مثبت معنی پژوهشگاه علوم انسانی و گرایبی را نتیجه گرفتند. لیشین و کازل (1997) استفاده از شاخص درون صنعتی به بررسی تجارت درون صنعتی در کشورهای عربی و

¹ Small open economy

کشورهای اتحادیه اروپا¹. آنان نتیجه گرفتند که کشورهای EU نسبت به کشورهای عربی توان رقابت بیش تری برای صادرات محصولات صنعتی خود دارند. راین با توجه به اهمیت بررسی و شناخت وضعیت صادرات محصولات کشاورزی، در حاضر به بررسی بهره‌وری صادرات و تخصصی شدن تجارت محصولات کشاورزی، برای روشن شدن سهم صادرات برخی محصولات کشاورزی اعضای سازمان همکاری اقتصادی و مزیت نسبی . چونین عوامل تاثیرگذار بر های تابلویی² بررسی شده است.

روش تحقیق

-1

می‌توان گفت که چگونگی تخصصی شدن در تجارت از بهره‌وری صادرات تاثیر می‌پذیرد. ی صادرات و واردات از متغیرهای اساسی در شاخص . در این جا به بررسی شاخص‌های تخصص تجارت می‌پردازیم. 1-1- شاخص درونی تخصص³. این شاخص اولین بار توسط میثلی⁴ (1962) تخصص درون صنعتی⁵ معرفی شد، که بیان نمایانگر گوناگونی صادرات برای محصولات و بازارهای مختلف است، و بدین گونه محاسبه می (امیلیا، 2008):

¹ European Union

² Panel data

³ Inter- specialization index

⁴ Michaely

⁵ Inter-industry specialization index

$$I_j = \frac{1}{2} \sum_k \left| \frac{X_{jk}}{X_j} - \frac{M_{jk}}{M_j} \right| \quad (1)$$

در این جا k کشور مربوط، X کل صادرات و M کل واردات j کشور مربوط، I_j بیان‌گر تراز تجاری بالاتر و تخصیص درون تولیدی بالا است. الگوی تخصیص یک کشور باید بازتاب عواملی مانند پدیده¹ به عنوان یک ی اقتصاد، شکاف نسبی میان عوامل بهره‌وری و یا مزیت

خاص یک بخش اقتصادی است (آمیلیا، 2008).

1-2- خوانی تجاری² (TDI):

این شاخص بیان بودن الگوی تجاری و یا به عبارتی تخصیص تجاری یک کشور، در شرایط عدم قطعیت در رشد واقعی صادرات است. چونین این شاخص ضمن سعی در پیش‌بینی تغییرات ساختاری در صادرات یک کشور، تغییر در رفتار صادرات در جهت کالای تقاضا شده ی دیگر کشورهای جهان و یا شریک اصلی تجاری کشور را محاسبه می‌کند. این شاخص بدین‌گونه محاسبه می :

$$A_j = \frac{1}{2} \sum_k \left| \frac{X_{jk}}{X_j} - \frac{X_k}{X} \right| \quad (2)$$

خوانی تجاری بالاتر هنگامی اتفاق می‌افتد که یک کشور محصولی را صادر کند که تقاضای بین‌الملل کم . معمولا کشورهای پیش‌رفته و یا بزرگ شاخص

خوانی کم‌تری نسبت به دیگر کشورها دارند (بدین معنی که ساختار تجاری

خوانی بیش‌تری با تجارت جهانی دارد). به طور کلی کاهش در این شاخص بیان‌گر امکان

(2000).
1-3- تمرکز صادرات³:

¹ Structural phenomena

² Trade dissimilarity index

³ Export concentration

این شاخص معروف به شاخص تمرکز صادرات هرfindahl-هریشمن¹ (H-H) پراکندگی صادرات کالاهای مختلف کشور زمی (UNCTAD, 2005) که میان (1) بیشترین و 0 کم ی تمرکز صادرات). شکل کلی این شاخص بدین صورت است:

$$XHERF_j = \sum_i \left[\frac{X_{ij}}{X_i} \right]^2 \quad (3)$$

² -2

-1-2 :

این شاخص در سال 2007 توسط هاسمن، هوانگ و رودریک گسترش پیدا کرد (امیلیا، 2008). مقدار کمی آن نشان ی مزیت نسبی آشکار شده³ (RCA) هر کشور است. این شاخص اساسا به مقایسه سهم نسبی صادرات کالای خاص کشوری، با دیگر کشورها و تغییرات پویا در این می . این شاخص از میانگین وزنی درآمد⁴ کشورهای صادرکننده آن کالا استفاده می‌شود، که وزن مربوط نمایان RCA کشور در تولید آن کالا⁵ (مربوط به سبد صادراتی آن کشور) . برای محاسبه ابتدا باید درآمد بهره⁶ (PRODY) هر کالا حساب گردد. PRODY جمع وزنی GDP کشورهای صادرکننده است، و می‌توان گفت که معرف سطوح درآمدی هر یک از محصولات مورد بررسی است. معرف کشور و 1 کالای مورد بررسی باشد، ارزش کل صادرات بدین صورت محاسبه خواهد شد:

$$X_j = \sum_l x_{jl} \quad (4)$$

¹ Herfindahl-Hirschmann

² Export productivity

³ Revealed comparative advantages

⁴ Weighted average of the per capita incomes

⁵ Income-productivity level

⁶ Income-productivity

بنابراین PRODY برای کالای k بدین صورت محاسبه می‌شود:

$$PRODY_k = \sum_j \frac{x_{jk} / X_j}{\sum_j (x_{jk} / X_j)} Y_j \quad (5)$$

در این جا Y_j GDP کشور j، صورت کسر ارزش سهم کالای k از کل سبد کالاهای صادراتی و مخرج کسر ارزش سهم کالای k کل کشورهای مورد بررسی است. استفاده از سهم صادرات به جای حجم صادرات به عنوان یک وزن، برای کشورهای کوچک و یا فقیرتر (کشورهایی با درآمد سرانه پایین) در جهت تضمین ی داده شده اهمیت بالایی دارد (هاسمن و همکاران، 2007). بعد می برای کشور i را بدین صورت محاسبه کرد:

$$EXPY_j = \sum_l \frac{x_{jl}}{X_j} PRODY_l \quad (6)$$

این شاخص، یک شاخص وزنی و نمایانگر درآمد صادرات هر کشور و وزن آن، سهم ارزشی یک کالای خاص از کل صادرات آن کشور را نشان می‌دهد (آملیا، 2008).

وری صادرات می

بررسی کرد. به دلیل ترکیب دو عامل سری زمانی و مقطعی و دخیل بودن کشورهای مختلف باید از داده‌های تابلویی برای بررسی عوامل تاثیرگذار بر بهره‌وری صادرات استفاده کرد.

در زمینه ی کرد صادرات را به عنوان یک

تابع تقاضای خارجی در نظر گرفت. به اعتقاد هاسمن و همکاران (2007) بستگی بالایی میان تقاضای صادرات و الگوهای تخصص هر کشور از جمله سرمایه‌های فیزیکی و انسانی، نیروی کار، منابع طبیعی و اندازه‌ی کیفیت نهادهای مناسب آن . بنابراین تابع بهره

صادرات مطابق آن چه آملیا و سانتوس (2008) معرفی نمودند (با کمی تعدیل با توجه به

(به صورت زیر در نظر گرفته ی :

$$EXPY_{it} = \alpha_i + \beta_1 GDP_{it} + \beta_2 RER_{it} + \beta_3 Land_{it} + \beta_4 EF_{it} + \beta_5 POP_{it} \quad (7)$$

تابلویی، آزمون مناسبی است. به همین منظور در این مطالعه نیز از این آزمون استفاده شده
 ADF از مقدار بحرانی مک‌کینون کوچک باشد، فرضیه

صفر مبنی بر وجود ریشه واحد را نمی‌توان رد کرد.

سازمان خوار و بار جهانی¹ 2007-

1998 . در این مطالعه پاکستان تاجیکستان یل

های مورد نیاز در نظر گرفته نشدند. اما امارات متحده عربی به دلیل

دادوستد تجاری بالا با این کشورها و هم منطقه بودن با در تحلیل‌ها مورد بررسی قرار

نتایج و بحث

(1) نتایج حاصل از مقایسه شاخص درون تخصیص کشورهای عضو اکو ب:

نشان می

(1).

کشور	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
آذربایجان	0/657	0/806	0/793	0/616	0/691	0/843	0/863	0/886	0/913	0/891
ایران	0/910	0/867	0/926	0/806	0/729	0/822	0/867	0/852	0/853	0/852
قرقیزستان	0/368	0/459	0/795	0/485	0/752	0/929	0/847	0/891	0/939	0/848
ترکیه	0/449	0/246	0/140	0/156	0/439	0/486	0/541	0/817	0/463	0/747
	0/508	0/517	0/650	0/652	0/584	0/517	0/460	0/722	0/606	0/562
ازبکستان	0/769	0/804	0/726	0/801	0/629	0/827	0/767	0/757	0/814	0/700

: نتایج تحقیق

¹ Faostate

ایران در سال 1998 2000 بیشترین مقدار این شاخص را میان کشورهای عضو اکو گرفته است. 1999 2001 2002 2004 2005 قرقیزستان بیشترین مقدار این شاخص را دارا شد. 2003 2006 با رشد نسبی بیشترین مقدار این شاخص را داشت. آذربایجان در سال 2003 2007 رشد نسبی نسبتاً خوبی داشت، به طوری که در سال 2007 به بیشترین خود در ی مورد بررسی رسید. اما ترکیه و امارات متحده در بیش های مورد بررسی کم ی این شاخص را داشتند، و ترکیه در سال 2000 کم ی اندازه را میان کشورهای عضو اکو داشت.

طور که گفته شد این شاخص نشان پذیری و تنوع صادرات در . برای می توان گفت کشور قرقیزستان با بیشترین مقادیر نسبت به کشورهای عضو اکو رقابت پذیرترین کشور و کشورهای ترکیه و امارات متحده با کم ی مقادیر انحصاری ترین کشورهای عضو اکو بوده . چونین کشور ایران در سال 1998 2000 تجاری بالاتر و تخصص درون تولیدی بالا کالایی . بنابراین رقابت پذیرترین کشور در میان کشورهای مورد بررسی بوده است.

(2) می توان مقادیر و رتبه بندی کشورهای عضو اکو در رابطه با شاخص ناهمخوانی تجاری را مشاهده کرد. کشور ایران در 1998 2005 و کشور قرقیزستان در 2006 2007 بیشترین مقدار این شاخص را داشتند. امارات متحده در بیش های مورد بررسی کم ی مقدار این شاخص را دارا شده است. همان گونه که بیان شد، مقدار بیش تر این شاخص بیان گر بی توجهی به تقاضای بازارهای جهانی است. طوری که مقدار بیش تر این شاخص نشان می دهد که صادرات در جهت تقاضای جهانی انجام نگرفته . بنابراین می توان نتیجه گرفت که امارات در سال 1999 2002 2003 2005 2007 الگوی تجاری بهتری نسبت به دیگر کشورها داشته و امکان اثر مثبت بر رشد تجارت ، اما شورهایی هم چون قرقیزستان و ایران به تقاضای جهانی بی گوناگونی صادرات را الگوی تجاری خود قرار داده () گونه که در شاخص درون

تخصیصی مشاهده شد). قزاقستان هم با وجود این که در سال‌های نخستین مورد بررسی به تقاضای جهانی کالای صادراتی خود بی‌های بعد وضعیت در منطقه پیدا کرده، به طوری که در سال 2004 کم ی این شاخص را میان کشورهای عضو اکو داشته است. این نشانه‌ی توجه زیاد این کشور به صادرات در جهت تقاضای جهانی و هم‌خوانی تجاری بالاتر همگام با تقاضای بین‌المللی است.

(2). خوانی

کشور	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
آذربایجان	0/331	0/582	0/479	0/566	0/451	0/309	0/360	0/318	0/235	0/528
ایران	0/670	0/725	0/755	0/671	0/584	0/638	0/577	0/620	0/509	0/539
	0/663	0/650	0/504	0/647	0/260	0/360	0/194	0/241	0/324	0/340
قرقیزستان	0/375	0/281	0/541	0/340	0/445	0/427	0/534	0/454	0/514	0/578
ترکیه	0/207	0/205	0/188	0/201	0/317	0/174	0/206	0/594	0/264	0/498
	0/213	0/152	0/159	0/265	0/146	0/165	0/223	0/217	0/335	0/310
ازبکستان	0/301	0/267	0/142	0/281	0/255	0/309	0/514	0/432	0/531	0/493

: نتایج تحقیق

بنابراین می‌توان آینده تجاری روشنی را برای این کشور پیش‌بینی کرد. ترکیه نیز در سال‌های نخست مورد بررسی اندازه‌ی شاخص پایینی داشت، اما با گذشت زمان مقدار این شاخص بیش‌تر شد، بدین معنی که به تقاضای جهانی توجهی نداشت. این کشور در سال 1998 کم ی این شاخص را داشت، اما در سال 2005 بعد از ایران در رده

(3) می‌توان مقادیر و رتبه‌بندی کشورهای عضو اکو در رابطه با شاخص تمرکز تجارت را دید. ترکیه در سال 2000 2001 بیش‌ترین و در 2004 2005 2006 2007

کم ی های این شاخص را داشت. قرقیزستان در سال 1998 2002 2004 کم ی 2003 2005 بالاتر از دیگر کشورها قرار گرفتند. ایران نیز در سال 2002 کم ی 1998 بیشترین مقدار خود را داشته است. رشد آذربایجان در سال 2004 و گرفتن جای دوم در میان کشورهای مورد بررسی می تواند نکته قابل توجهی باشد. چونین امارات متحده عربی در سال 2006 2007 بیشترین مقدار را میان کشورهای مورد بررسی . در این میان قرقیزستان در سال 2004 بالاترین و آذربایجان 1998 کم ی ی تمرکز صادرات را داشته . 2003 2005 وضعیت بسیار خوبی در منطقه داشته است. گونه که اشاره شد مقدار نرمال شده (میان 0 1) این شاخص نشد گر تمرکز و پراکندگی کم .

(3). شاخص تمرکز صادرات

کشور	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
آذربایجان	0/195	0/269	0/276	0/210	0/243	0/436	0/488	0/368	0/340	0/322
ایران	0/444	0/415	0/385	0/289	0/249	0/285	0/292	0/287	0/292	0/323
	0/460	0/394	0/241	0/341	0/251	0/701	0/366	0/517	0/588	0/282
قرقیزستان	0/671	0/596	0/336	0/384	0/558	0/533	0/733	0/491	0/398	0/401
ترکیه	0/340	0/539	0/688	0/677	0/344	0/288	0/238	0/238	0/224	0/251
	0/372	0/462	0/590	0/424	0/340	0/331	0/298	0/417	0/626	0/570
ازبکستان	0/277	0/374	0/440	0/329	0/270	0/239	0/251	0/259	0/357	0/282

: نتایج تحقیق
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

به بیان دیگر نزدیک شدن مقدار این شاخص به 1 نمایانگر پیشرفت این کشور در صادرات کالاهایی با مزیت نسبی بالا است. بنابراین می ان نتیجه گرفت که الگوی تجاری مناسب در صادرات کالا در قرقیزستان در سال 2004 به پیشرفت اقتصاد این کشور کمک

زیادی کرده است. چونین ایران بیش‌ترین اندازه‌ی پراکندگی در صادرات خود را در سال 2002 داشته است، چرا که در این سال تنها گوناگونی صادرات را در نظر داشت است، بنابراین از مسیر تمرکز صادرات دور افتاده .

(4) وری صادرات میان کشورهای عضو اکو را نشان می .
 طور که دیده می‌شود مقدار این شاخص برای تمامی کشورها در طول زمان افزایش یافته است. عربی در سال 2006 2007 بی ترین مقدار و ایران در تمامی سال بررسی کم ی مقدار این شاخص را داشت.

های مورد بررسی و گرفتن جای نخست میان کشورهای مورد بررسی، و پایین ماندن ایران در تمامی سال‌ها در میان این کشورها می‌تواند از نکته

2004 2005 2006 2007 دارای رشد مناسبی بوده و بعد از امارات متحده قرار گرفته است، در حالی که این کشور در سال 1998 بعد از ایران کم ی مقدار این شاخص را

(4).

کشور	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
آذربایجان	2780/6	2278/8	3118/3	2404/2	2859/9	3879/1	4155	5721/2	9262/7	7555/7
ایران	2320/6	1951/9	1628/2	2014/9	2662/9	3042/4	0/3467	3329/6	3780/4	4123/9
قرقیزستان	2864/4	3274/7	4275	2967	4181/3	4429/2	6770/6	9146/3	14988/6	15073/3
ترکیه	3825/9	4299/8	3193/5	3513/9	5874	4770/8	5886/7	886/6	10337/2	10311
	3187/1	3996/9	5834	4334/7	4399/3	4668/5	5106/8	6226	10916/6	8473/5
	3560/9	4330/6	6501/7	7709/2	6344	7641/8	8085/8	10268/2	16179/2	22310/2
ازبکستان	2995/3	3898/7	5326/6	4248/5	4571/7	4584/3	4720/1	5812/5	5041/4	7268/1

: نتایج تحقیق

کشور ترکیه در سال 1999 2000

2006 با این که رشد بسیار زیادی داشت، بعد از کشورهای امارات و قزاقستان ایستاد. گونه که اشاره شد، مقدار کمی این شاخص بیانگر مزیت نسبی آشکار شده و درآمد صادراتی بالای آن کشور است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که امارات متحده عربی بالاترین درآمد صادراتی و بیشترین مزیت نسبی در صادرات کالا، و ایران کم ی

اتی را در میان دیگر کشورها دارد. به نظر می‌رسد موقعیت تجاری امارات و داشتن یکی ی (دبی)، در مقدار بالای این شاخص تأثیر زیادی گذاشته

. قزاقستان نیز در سال 2004 2005 2006 2007 .

بنابراین می گفت این کشور در این سالها مزیت نسبی آشکار شده خوبی در میان کشورهای عضو اکو داشته است. یافتن مزیت نسبی صادرات و در پی آن درآمد صادراتی بالاتر بی شک در رشد اقتصادی یک کشور نقش به‌سزایی دارد.

نتایج حاصل از آزمون F مبنی بر استفاده از روش داده‌های تابلویی عد 0/72

می . بنابراین با توجه به این که فرضیه صفر مبنی بر داده‌های تابلویی است، فرضیه مقابل فرض صفر رد می . جلوگیری رگرسیون کاذب، ایستایی متغیرها . برای این منظور از آزمون دیکی فولر استفاده شد. نتایج نشان داد که متغیرهای مدل ایستا نیست. بنابراین به دلیل نایستای متغیرها، احتمال رگرسیون کاذب . در این حالت برای دستیابی به نتایج دقیق انباشتگی مدل با استفاده از

انباشتگی پدورنی بررسی انباشتگی میان متغیرهای

این اساس ابتدا مدل بدون در نظر گرفتن درجه ایستایی متغیرها می بررسی اجزای اخلاص بود یا نبود رابطه بلندمدت اثبات می . نتایج این آزمون نشان که متغیرهای مدل یک میان آن .

(5) نتایج حاصل از تخمین داده‌های تابلویی دیده می . متغیرهای مستقل

شامل تولید ناخالص ملی سرانه، نرخ ارز واقعی، زمین کشاورزی، جمعیت کشاورزی و

آزادی می‌شود، که اثرشان بر شاخص بهره
 برای کشورهای آذربایجان، ازبکستان، ایران، قزاقستان، قرقیزستان، ترکیه و امارات متحده عربی
 مورد بررسی قرار گرفت. مقدار پایین آماره چسبی (0/114)
 ضرورت تخمین مدل با استفاده از ضرایب متغیر است. بنابراین مدل با ضرایب متغیر باید
 تخمین زده شود. چونین مقدار آماره R^2 R^2 تعدیل شده نیز بازگوکننده تخمین خوب
 ضرایب متغیرهای مستقل مدل است. گونه که مشاهده می‌شود اثر تولید ناخالص داخلی
 (به قیمت ثابت سال 2000 و واحد پول دلار آمریکا) 5% معنی
 نشان می‌دهد که با افزایش یک واحد از تولید ناخالص ملی س
 0/938 واحد افزایش می‌یابد. اثر نرخ ارز واقعی کشورها نیز مانند تولید ناخالص ملی
 95% معنی‌دار است، و بیان می‌کند که با افزایش یک واحد از آن بهره
 0/276 افزایش می‌یابد.

(5). نتایج تخمین مدل داده‌های تابلویی

متغیر	تولید ناخالص ملی	واقعی	کشاورزی	زمین کشاورزی	کشاورزی	جمعیت
ضرایب	0/938	0/276	0/039	1/009	-0/003	
t	2/23**	2/33**	0/002 ^{ns}	2/87**	-0/0015 ^{ns}	
R^2	$R^2_{adj}=0/89$	$R^2=0/90$				
D-W	2/083					
	10/26 ^{ns}					

: نتایج تحقیق ** معنی %5 ns بی معنی

اثر معنی (شامل آزادی شغلی، تجاری، مالی، پولی، مالیاتی، سرمایه‌گذاری، مخارج دولت و غیره)
 ی دهد که با افزایش یک
 ی تقریباً یک واحد افزایش می‌-

یابد. اما اثر دو متغیر زمین کشاورزی (بر حسب کیلومتر مربع) و جمعیت کشاورزی و یا به عبارتی بهره‌برداران کشاورزی ()
 معنی . این در حالی است که اثر جمعیت کشاورزان نه تنها معنی‌دار نیست، بل که اثری منفی بر بهره‌وری صادرات می .

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

1998 2007

کشورهای عضو آکو محاسبه شد. های تجاری نمایان‌گر مسیر اقتصاد هر کشور است. در این میان، شاخص کننده وضعیت تجارت است و اندازه کمک آن به رشد اقتصادی اهمیت زیادی دارد. در این مطالعه نیز شاخص خوانی تجاری و تمرکز صادرات به عنوان شاخص -
 وری صادرات برای بررسی اندازه وری صادرات محاسبه گردید، و سرانجام عوامل موثر های تابلویی برای کشورهای عضو آکو بررسی شد.
 بالای شاخص درون تخصصی قزاقستان، این کشور رقابت‌پذیرترین عضو میان ک عضو آکو است. کشور ایران با وجود این که وضعیت مناسبی از لحاظ رقابت‌پذیری و تنوع تنها از گذرگاه تمرکز صادرات دور افتاده، بل که نیز پایین بوده است، بدین معنی که نتوانسته است مزیت نسبی خود در صادرات را بیابد، و با تکیه به آن در رشد اقتصادی مفید واقع شود. از دلایل اصلی این واقعه می‌توان به توجه بیش از اندازه به تنوع صادرات بدون در نظر گرفتن نیازهای جهانی و برتری (مزیت) نسبی در صادرات اشاره کرد. آزادی اقتصادی به عنوان موثرترین عامل شناخته شده وری صادرات، اهمیت به‌سزایی دارد. همین
 آن با سیاست موقع و مهار اجرای این سیاست‌ها از طرف مدیران و سیاست‌گذاران می وری صادرات کشور بسیار اثرگذار باشد. چنین اثر مثبت

ولید ناخالص داخلی و نرخ ارز واقعی بر بهره‌وری صادرات، اهمیت بالا بردن این دو عامل را نشان می‌دهد.

بر اساس یافته‌های این پژوهش:

- (مزیت) نسبی تولید و فروش برخی از محصولات کشاورزی در ایران، پیشنهاد می‌شود افزون بر توجه به سیاست صادرات کالاهایی که برتری (مزیت) نسبی دارند اهمیت داده شود.
- برای افزایش و در پی آن افزایش صادراتی، شناسایی کالاهایی کشاورزی که تقاضای جهانی برای آن‌ها بالا است، از طرف سیاست‌ریزان اقتصادی توصیه می‌شود.
- چه به اهمیت بالای آزاد سازی اقتصادی در اندازه گرفتن سیاست‌های بنیادی چون اصلاح ساختارهای تجاری کشور در صادرات و واردات و فراهم کردن بستر آزادسازی اقتصادی و اجرای آن پیشنهاد می‌شود.

- احمدیان، م. (1383). بررسی امکان کشاورزی میان اکو بازرگانی، 32: 105-140.
- و فرجی، م. (1387). خارجی بستگی اکو، پژوهش بازرگانی، 4: 37-61.
- کویچ، م.، اصلانی‌نیا، ن. و محسنی زنوزی، ف. (1389). بررسی گرایشی‌گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی در کشورهای اوپک تاکید ایران، فراسوی مدیریت، 4(14): 157-182.
- خلیلیان، ص. و حفار اردستانی، م. (1379). بررسی رابطه‌ی صادرات کالاهای کشاورزی و رشد بخش کشاورزی در ایران (1357-1375)، اقتصاد کشاورزی 8(32): 93-102.

ایران، (1388). کرد جوایز صادراتی،

سایت:

<http://fa.tpo.ir/documents/document/11973/14507/portal.aspx>.

(1384). الگوی رشد بخش کشاورزی با تاکید بر نقش صادرات،

علوم انسانی و اجتماعی 17: 105-117.

(1383). بررسی اثر بهره‌وری کل عوامل بر قدرت رقابت‌پذیری (

موردی ایران) مفید 38(9): 27-58.

شهابی، س. و شیخ‌الاسلامی، م. (1386). آیا می‌توان در انتظار موفقیت اکو ماند؟ سیاست،

37(3): 139-191.

صباغ کرمانی، م. و حسینی، م. (1380). ارزیابی صادرات محصولات کشاورزی ایران به

تشکل یی و تعیین بازارهای هدف، پژوهش‌های بازرگانی، 5(20): 95-124

فلاحتی، ع. و سلیمانی، س. (1389). صنعتی تعیین‌کننده

کشورهای ک (ECO) 37

(1): 76-100.

کولایی، ا. (1386). اکو و تجارت منطقه‌یی،

6(2): 67-

57.

لطفعلی . دهقانان . آذرین . (1386). بررسی ارتباط میان بهره‌وری، تولید

و صادرات کشاورزی و تاثیر بی‌ثباتی آن بر رشد بخش کشاورزی

کشاورزی علوم و صنایع کشاورزی 21(2): 37-45.

ترکمانی، ج. (1386).

کشاورزی بر صادرات صنعتی و رشد اقتصادی در ایران، اقتصاد و کشاورزی، 2(2): 93-109.

محسنی، ر. (1383). خارجی : ایران، تحقیقات

66: 57-89.

- راسخی، س. (1381). ی تجارت درون صنعت در ایران، ی بازرگانی، 25: 1-20.
- هژیر کیانی، ک. و بیک اقبالی، س. (1379). بررسی اثر عدم تعادل نرخ ارز بر عرضه صادرات محصولات کشاورزی، مجله‌ی تحقیقات اقتصادی، 56: 39-54.
- هژیر کیانی، . (1380). بررسی میان کار و سرمایه کشاورزی، کشاورزی، 3: 39-64.
- Alessandra, G., Amelia, U. and Santos, P. (2008). Export productivity, Finance, and economic growth are the southern engines of growth different? UNU-WIDER, Reserch paper No. 2008/28.
- Amable, B. (2000). International specialization and growth, *Structural Change and Economic Dynamics*, 11: 310-413
- Amelia, U. and Santos, P. (2008). Export productivity and specialization in China, Brazil, India and South Africa, UNU-WIDER, Reserch, paper No. 2008/28.
- Balassa, B. (1988). Outward orientation in Chenery and Srinivasan, T. N (ed) In *Handbook of Development Economics*, vol. (2), Amsterdam: North-Holland.
- Barro, R. J. and Sala, M.X. (2004). *Economic growth* (2nd edition). Cambridge, MA: MIT Press.
- Beckerman, W. (1962). Projecting Europe's growth, *Economic Journal*, 72: 912-925.
- Bhagwati, J.N. (1988). Export-promoting trade strategy: issues and evidence, *The World Bank Research Observer*, 3 (1): 27-57.
- Busson, F. and Villa, P. (1997). Croissance et spécialisation. *Review Economique*, 48 (6): 1457-83
- Chandan ,S. and Ritesh ,K. M. (2009). Does export and productivity growth linkage exist? Evidence from the Indian Manufacturing Industry. 5th Annual Conference on Economic Growth and Development (Dedicated to the Memory of Professor Sanghamitra Das, 1958-2008) December 16-18.
- Erik, N. (2004). Exports and productivity in a small open economy: a causal analysis of aggregate Norwegian data, *Journal of Policy Modeling*, 26: 145-150.
- Ferrantino, M. and Gutierrez, S. (1997). Export diversification and structural dynamics in the growth process: the case study of Chile, *Journal of Development Economics*, 52: 375-391.
- Giles, J. A. and Williams, C. L. (2000a). Export-led growth: a survey of the empirical literature and some non-causality results. Part I, *Journal of International Trade and Economic Development*, 9(3): 261-337.

Giles, J. A. and Williams, C. L. (2000b). Export-led growth: a survey of the empirical literature and some non-causality results. Part II, *Journal of International Trade and Economic Development*, 9(4): 445–470.

Greene, W. H. (2003). *Econometric analysis* (5th edition). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Hausmann, R., Hwang, J. and Rodrik, D. (2007). What you export matters, *Journal of Economic Growth*, 12 (1): 1-25.

Havrylyshyn, O. and Kunzel, P. (1997). Intra- Industry trade of Arab countries: an indicator of potential competitiveness, IMF working paper, WP/97/47.

Jan, D.L. (2007). Do exports generate higher productivity? Evidence from Slovenia, *Journal of International Economics*, 73: 69–98.

Kaldor, N. (1970). The case for regional policies, *Scottish Journal of Political Economy*, 17 (3): 337-448.

Lall, S. (2000). The technological structure and performance of developing country manufactured exports 1995-1998, *Oxford Development Studies*, 28 (3): 337-69.

Malek, M.J. (2003). Trade openness and growth: Does sector specialization matter? Brussels: Université Libre de Bruxelles. Mimeo.

Miguel, A., Delgado, J., Farinas, C. and Sonia, R. (2002). Firm productivity and export markets: a non-parametric approach, *Journal of International Economics*, 57(2): 397-422.

Rivera, B.L.A. and Romer, P.M. (1991). International trade with endogenous technological change, *European Economic Review*, 35 (4): 971-1001.

Rodrik, D. (2006). What's so special about China exports?, NBER Research Paper 11947. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.

Romer, P.M. (1987). Growth based on increasing returns due to specialization, *American Economic Review*, 77 (2): 56-62.

Santos, P. and Amelia, U. (2002). Trade liberalization and export performance in selected developing countries, *Journal of Development Studies*, 39 (1): 140-64.

Soo, K., Munisamy, G. and Hanho, K. (2009). High productivity before or after exports? An empirical analysis of Korean manufacturing firms, *Journal of Asian Economics*, 20: 410–418.

UNCTAD. (2005). *Handbook on statistics 2005*. Geneva: New York and Geneva: United Nations.

پروژه توسعه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی